

Деледивка С. Г.,
доктор філософії в галузі права,
докторант
ПВЗН «Європейський університет»
<https://orcid.org/0009-0009-6597-1856>

ПРИМУС ДО ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ДОКТРИНА ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

COMPELLED PERFORMANCE OF CONTRACTUAL OBLIGATIONS: DOCTRINAL APPROACH AND ENFORCEMENT ISSUES

В статті досліджується такий спосіб захисту як примус до виконання договірної обов'язку в натурі. Такий загальний спосіб захисту цивільних прав, як примус до виконання обов'язку в натурі, будучи універсальним способом захисту, є більш притаманним саме договірним правовідносинам. На підставі проведеного аналізу наукових джерел, чинного цивільного законодавства та правових позицій судової практики автором доведено, що не дивлячись на універсальність цього способу захисту, в договірних відносинах він має обмежене застосування щодо таких об'єктів зобов'язань, як роботи, послуги і інші фактичні дії зобов'язаної сторони.

В договірних зобов'язаннях щодо передачі майна у власність цей спосіб захисту має пряме і безпосереднє застосування, однак щодо робіт, послуг та інших фактичних дій зобов'язаної сторони належними і ефективними способами захисту права будуть позовні вимоги про зміну або розірвання договору, відшкодування збитків та інші способи захисту права.

Автором констатується наявність зміни судової практики і відступу від попередніх правових позицій касаційних судів у спорах щодо примусу до прийняття виконання та підписання актів прийому-передачі. Наразі такі способи захисту визнані неналежними і неефективними в зв'язку із неможливістю захистити подібним чином порушене право, а відповідні вимоги кваліфіковані як такі, що направлені на встановлення юридичних фактів. Правильним способом захисту права в даному випадку є примус до виконання обов'язку в натурі шляхом стягнення грошового еквіваленту виконаного зустрічного зобов'язання.

Обґрунтована необхідність розмежування таких способів захисту як примус до виконання обов'язку в натурі та відшкодування збитків, які мають різну юридичну природу, предмет доказування та підставу позову. Також вказано на необхідність розмежування примусу до виконання обов'язку в натурі та заходів відповідальності, які також мають різні та відмінні юридичні характеристики.

У статті обґрунтовується висновок, що проблема вибору способу захисту права в договірних правовідносинах в контексті поширеної концепції належного і ефективного способу захисту права залежить не стільки від практичної доцільності або вибору кредитора, скільки від сутності самого договірної зобов'язання, точніше від об'єкту такого зобов'язання. Зазначене в повній мірі стосується і примусу до виконання обов'язку в натурі.

Ключові слова: договірні способи захисту прав, належний та ефективний спосіб захисту, примус до виконання договірної зобов'язання.

This article examines the remedy of compelled performance of a contractual obligation in kind. While this general civil remedy is considered universal in nature, it is particularly applicable to contractual relations. Based on the analysis of academic sources, current civil legislation, and judicial practice, the author demonstrates that despite its universality, this remedy has limited applicability in contractual obligations involving work, services, and other factual actions of the obligated party.

In contractual obligations concerning the transfer of ownership of property, compelled performance is directly and effectively applicable. However, in cases involving work, services, or other factual conduct, more appropriate and effective remedies include claims for contract modification or termination, damages, and other legal means.

The article highlights a shift in judicial practice, noting a departure from previous case law of the cassation courts concerning forced acceptance of performance and the signing of delivery-acceptance acts. These remedies are now regarded as inappropriate and ineffective due to their inability to restore the violated right. Such claims are reclassified as those aimed at establishing legal facts. The proper remedy in these cases is compelled performance in kind through the recovery of a monetary equivalent of the fulfilled reciprocal obligation.

The author justifies the necessity of distinguishing between compelled performance in kind and compensation for damages, as they have different legal natures, elements to be proven, and grounds for claims. A similar distinction is emphasized between compelled performance and legal liability measures, which also possess distinct legal characteristics.

The article concludes that the issue of selecting a remedy in contractual legal relations—within the framework of the prevailing doctrine of appropriate and effective protection—depends less on the creditor's discretion or practical considerations and more on the essence of the contractual obligation, particularly its subject matter. This fully applies to the remedy of compelled performance in kind.

Key words: *contractual remedies, appropriate and effective remedy, compelled performance of contractual obligation.*

Постановка проблеми. Договірне право є найбільшою підгалуззю цивільного права, якій присвячена велика кількість теоретичних і прикладних досліджень. Втім спеціальних досліджень, предметом яких є способи захисту прав учасників договірних відносин, є явно недостатньо. Зазначене в повній мірі стосується і такого способу захисту прав, як примус до виконання договірної обов'язку в натурі.

В теорії потребує більш чіткого розмежування застосування цього способу захисту прав в залежності від об'єкту договірної зобов'язання. Зокрема будучи притаманним договірним зобов'язанням з передачі товару та речей, він не застосовується прямо і безпосередньо до таких об'єктів, як роботи, послуги та інші дії боржника фактичного характеру. Цей спосіб захисту прав також необхідно відрізнити від вимог про відшкодування збитків, заходів відповідальності, які мають доволі різну юридичну природу з позицій предмету доказування, правового регулювання та інших суттєвих характеристик.

В залежності від зазначених обставин здійснюється вибір правильного способу захисту прав, що є важливим не тільки з практичного боку, а і має важливе теоретичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О.О. Кот в своїй дисертації «Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав» серед способів захисту цивільних прав здійснив ретельний аналіз і такого договірної способу захисту, як примус до виконання обов'язку в натурі. Серед його висновків особливо вартими уваги є позиції щодо варіантів застосування цього способу захисту в залежності від таких об'єктів зобов'язань як надати і зробити. Однак з часу захисту дисертації в 2016 році суттєво змінились підходи судової практики щодо способів захисту прав, особливо в контексті запровадження концепції належного і ефективного способу захисту прав.

Заслужують на увагу і висновки дисертації Ю.В. Мартинюка «Захист суб'єктивних цивільних прав у договірних зобов'язаннях», в якій автор проаналізував примус до виконання договірної зобов'язання на прикладі зобов'язань з безпідставного користування чужими грошовими коштами та різні правові наслідки його застосування в залежності від структури невиконаного зобов'язання та додаткових зобов'язань, що мають характер відповідальності.

Суддя Верховного Суду та науковець В.І. Крат, систематично здійснюючи огляди практики касаційних судів наводить доволі новаторські висновки і пропозиції в частині способів захисту прав, в тому числі в договірних зобов'язаннях. Однак такі висновки і наукові пропозиції потребують подальшого розвитку та обговорення науковою спільнотою. Крім того, стрімкий розвиток судової практики та постійна зміна правових позицій у відповідній сфері судових спорів потребують подальших наукових досліджень.

Метою даної статті є аналіз основних наукових поглядів та позицій судової практики щодо застосування такого способу захисту прав як примус до виконання договірної зобов'язання та формулювання висновків про його застосування в тих чи інших договірних правовідносинах.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦК України [9], одним із способів захисту цивільних прав та інтересів є примусове виконання обов'язку в натурі. Цей спосіб захисту, маючи універсальний характер, все ж таки є переважно притаманним саме договірним правовідносинам. Загалом в залежності від предмету того або іншого договору таким предметом або об'єктом примусового виконання може бути річ, в тому числі визначена як індивідуальними, так і родовими ознаками, роботи, послуги, результати інтелектуальної

діяльності, грошові кошти, нематеріальні активи тощо. Однак з точки зору правової природи відповідних об'єктів цивільних прав, з урахуванням принципів доктрини та судової практики щодо належного і ефективного способу захисту права, не всі зазначені об'єкти можуть бути предметом примусового виконання.

З одного боку визначальними в теорії і судовій практиці є принципи належного та реального виконання цивільно-правових зобов'язань і ці принципи найбільш рел'єфно проявляються саме в договірних відносинах. Так, КЦС ВС в постанові від 01 березня 2021 року у справі № 180/1735/16-ц було зазначено, що усталеним як в цивілістичній доктрині, так і судовій практиці під принципами виконання зобов'язань розуміються загальні засади, згідно яких здійснюється виконання зобов'язання. Як правило виокремлюється декілька принципів виконання зобов'язань, серед яких: належне виконання зобов'язання; реальне виконання зобов'язання; справедливість добросовісність та розумність [8]. Тим не менш не до всіх об'єктів цивільних прав в договірних зобов'язаннях може бути прямо застосований такий спосіб захисту як примусове виконання обов'язку в натурі, навіть попри наявні вищевказані принципи виконання зобов'язань.

О.О. Кот, аналізуючи відповідну проблему виконання договірних зобов'язань зазначає, що до яких засобів звернеться право для примушування до виконання – це питання не сутності зобов'язання, а практичної доцільності. Там де це можливо з технічної точки зору для права немає жодних підстав відмовитися від виконання в натурі. Лише там, де це неможливо чи недоцільно, доводиться задовольнятися непрямыми засобами. Захищаючи право кредитора на отримання виконання в натурі, право надає йому вибір між таким виконанням та відшкодуванням збитків [3, ст. 325].

Видається, що проблема вибору способу захисту права, в тому числі через застосування примусу до виконання договірних обов'язку, залежить не стільки від практичної доцільності або вибору кредитора, хоча від них в деякій мірі також, а від сутності самого зобов'язання, точніше від об'єкту такого зобов'язання. Особливо це стає актуальним в контексті поширеної в теорії і, особливо, в практиці Верховного

Суду концепції належного і ефективного способу захисту права. Слід зазначити, що далі у своїй праці О.О. Кот робить виключення із свого загального висновку, звертаючи увагу, що в основному ці позиції можуть стосуватися переважно так званих зобов'язань *date* (надати), оскільки в зобов'язаннях зробити чи не робити щось інтерес кредитора пов'язаний саме з діями боржника, а не певним об'єктом цивільних прав [3, ст. 328]. За нашим переконанням до робіт і послуг, а також до інших подібних об'єктів договірних зобов'язань застосування примусу до виконання буде не таким універсальним, як для класичних товарно-грошових відносин.

Суддя Верховного Суду і науковець В.І. Крат, досліджуючи застосування в судовій практиці ст. 620 ЦК України в частині способів захисту у відносинах купівлі-продажу дійшов висновку, який може стосуватися більшості інститутів договірних прав. Зокрема ним було зазначено, що примус до виконання обов'язку щодо передачі речі стосується переважно індивідуально визначених речей за консенсуальними договорами, що опосередковують передачу майна у власність або у користування. Такий примус не може бути застосований до реальних договорів, до деяких консенсуальних договорів, в яких передбачені інші наслідки нена належного виконання, зокрема якщо позичкодавець не виконує обов'язку передати річ у користування, друга сторона має право вимагати розірвання договору позички та відшкодування завданих збитків [4].

Продовжуючи цитований висновок є всі підстави зазначити, що примус щодо виконання обов'язку обмежено застосовується чи взагалі не може застосовуватися не тільки стосовно реальних договорів, а і безпосередньо до таких об'єктів як роботи, послуги та інші дії боржника, примус до яких не може бути кваліфікований як належний і ефективний спосіб захисту права. Це зокрема підтверджується змістом чинного цивільного законодавства та судової практики.

Так, згідно ст.ст. 849, 852, 858 ЦК України при порушенні великого спектру обов'язків виконавцем у підрядних відносинах, зокрема порушення строків або етапів виконання робіт, відступу від умов договору підряду, якісного рівня виконаних робіт замовник має право

відмовитися від договору, вимагати відшкодування збитків, доручити виконання робіт третій особі тощо. Однак норми цього інституту договірних прав не передбачають можливості примусу виконавця щодо передачі предмету підряду. Аналогічні правила, хоча і з меншою конкретизацією наслідків невиконання, встановлені щодо порушення договорів про надання послуг, доручення, комісії та інших договірних зобов'язань, змістом яких є не передача речі, а дії зобов'язаної особи. В даних правовідносинах такий спосіб захисту порушеного права як примусове виконання обов'язку в натурі з економічної точки зору буде недоцільним, крім того стосовно юридичної складової цей спосіб буде вважатися неналежним та неефективним.

Стосовно примусу до виконання договірних зобов'язань в частині дій зобов'язаної сторони, особливо в контексті належного і ефективного способу захисту права є показовою одна з постанов Великої Палати Верховного Суду. До створення Верховного Суду в практиці касаційних судів була переважною позиція про можливість примусу боржника в судовому порядку до прийняття виконання та підписання актів прийому-передачі. Відступаючи від відповідних правових позицій ВГСУ та ВСУ, Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 11 вересня 2018 року у справі № 905/1926/16 було зазначено, що вимоги про оформлення та підписання акта приймання-передачі товару є неналежним способом захисту, оскільки продавець (постачальник) товару має право пред'явити позов про стягнення заборгованості за поставлений товар і в спорі про стягнення належними та допустимими доказами довести факт поставки товару відповідного обсягу та вартості. Оцінюючи належність обраного позивачем способу захисту та обґрунтовуючи відповідний висновок, судам слід виходити із його ефективності, і це означає, що вимога на захист цивільного права має відповідати змісту порушеного права та характеру правопорушення, забезпечити поновлення порушеного права, а у разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування [6].

В цьому контексті варто додатково процитувати сформоване доктриною і судовою практикою визначення ефективного способу захисту

права, яке наводилось автором в інших роботах. Отже, під ефективним способом захисту слід розуміти такий, що спричиняє потрібні результати, наслідки, тобто матиме найбільший ефект по відновленню відповідних прав, свобод та інтересів [2, ст. 93]. Стосовно коментованої справи ВП ВС цілком очевидно, що примус до підписання актів прийому-передачі товару не призведе до потрібних результатів, а саме до отримання зустрічного еквіваленту договірних зобов'язань у вигляді сплати грошових коштів за отриманий товар. Саме тому судовою колегією при відмові в позові зроблено висновок про неефективність застосованого способу захисту права, який потребуватиме додаткових захисних заходів для позивача і не відповідає принципу процесуальної економії. В мотивувальній частині рішення вказано на відповідний спірним правовідносинам спосіб захисту права – стягнення заборгованості за поставлений товар. Крім того, є економічно недоцільним за термінологією О.О. Кота застосовувати спосіб захисту у вигляді примусу до підписання актів, оскільки також очевидно, що він не призведе до потрібного економічного результату.

В аспекті виконання грошових зобов'язань, як надання зустрічного еквіваленту в договірному правовідношенні, є юридично важливим і водночас не повністю визначеним питання формулювання підстав відповідних позовних вимог. Так КГС ВС в постанові 21 липня 2022 року у справі № 922/3308/20 відмовляючи в задоволенні позову субпідряднику до генпідрядника про стягнення вартості виконаних робіт, заявлених як відшкодування збитків, сформулював наступну правову позицію. Зазначений спосіб захисту (примусове виконання обов'язку в натурі) застосовується в зобов'язальних правовідносинах у випадках, коли особа зобов'язана вчинити певні дії щодо позивача, але відмовляється від виконання цього обов'язку чи уникає його. Такі способи захисту, як примусове виконання обов'язку в натурі та відшкодування збитків (упущеної вигоди), мають різну правову природу, правове регулювання, а отже й предмет доказування, обсяг процесуального доведення, що пов'язане насамперед із тим, що заборгованість за договором стягується за правилами щодо виконання договірних зобов'язань, а збитки – відповідно

до правил про відповідальність. Отже, у зв'язку з обранням субпідрядником неефективного способу захисту порушеного права, який не відповідає змісту порушеного права, характеру його порушення та спричиненим цим діям наслідкам, що є самостійною та достатньою підставою для відмови в позові, у задоволенні зустрічного позову слід відмовити [7].

Відзначаючи юридичну важливість правильності формулювання позовних вимог і вибору співвідносного спірним правовідносинам способу захисту права, все ж таки слід зазначити, що в коментованій справі КГС ВС зайняв аж занадто формалістичну позицію. Позовна вимога була заявлена як стягнення заборгованості, або загалом як такий спосіб захисту права як примус до виконання обов'язку, підставою позову були визначені факти невиконання зустрічного договірної зобов'язання. Однак нормативно-правове обґрунтування містило посилання на норми щодо відшкодування збитків, що і стало самою достатньою підставою для відмови в позові.

Питання меж судового розгляду, виходу чи неможливості виходу за межі позовних вимог не є предметом уваги в цій роботі. В цілому поділяючи думку про неможливість корегування судом підстави і предмета позову з огляду на визначальний принцип диспозитивності цивільного та господарського судочинства, варто відмітити певну необхідність розмежування фактичної і юридичної підстави позову. Якщо зміна фактичних обставин позовних вимог є виключною компетенцією позивача, то юридичне обґрунтування, в тому числі в частині його корегування або навіть зміни, цілком і повністю відноситься до компетенції суду. Зазначене обумовлене також і відомим принципом *jura novit curia* («суд знає закони»).

Не погоджуючись в цілому із коментованим судовим рішенням по суті позовних вимог, варто відмітити важливий висновок його мотивувальної частини щодо розмежування таких способів захисту права як примус до виконання обов'язку та відшкодування збитків – вони мають різну правову природу, правове регулювання, а отже й предмет доказування. Зазначений висновок має доктринальний характер щодо належних способів захисту права у відповідних правовідносинах і має знайти своє відображення в теорії.

Отже, такий універсальний спосіб захисту як примусове виконання обов'язку в натурі, хоча і є найбільш характерним саме для договірних відносин, має обмежене застосування в залежності від предмета виконання. Він буде вважатися неналежним і неефективним при виконанні зобов'язань за договорами, якими не опосередковується обіг товарно-матеріальних цінностей, зокрема при виконанні робіт та наданні послуг, а також при необхідності вчинення інших фактичних дій зобов'язаною стороною. При цьому цей спосіб захисту треба відрізняти від вимог про відшкодування збитків, які мають іншу правову природу, правове регулювання та предмет доказування.

Поряд із необхідністю розмежування таких способів захисту як примусове виконання обов'язку в натурі та відшкодування збитків, не менш важливим є питання розмежування примусового виконання із заходами відповідальності. Суть, зміст, правова природа та особливості цивільно-правової відповідальності в сучасній доктрині цивільного права найбільш повно висвітлені у монографії колективу авторів Харківської цивілістичної школи «Вчення про цивільно-правову відповідальність». Так, І.В. Спасибо-Фатеева проводячи аналіз цього правового феномену шляхом його порівняння з іншими схожими цивільно-правовими явищами зазначає, що цивільно-правова відповідальність відрізняється від категорії захисту, яка не завжди полягає у притягненні до відповідальності і понесенні порушником додаткових втрат. Також відсутність таких негативних майнових наслідків відрізняє цивільно-правову відповідальність від цивільного обов'язку, оскільки перша завжди є додатковим обов'язком для порушника [1, ст. 21].

В аспекті визначальних ознак такого способу захисту як примусове виконання обов'язку в натурі такі відмінності на наше переконання мають важливий методологічний характер. Хоча на практиці примус до виконання договірної зобов'язання в так званому чистому вигляді, тобто без застосування додаткових невідповідних майнових та інших заходів відповідальності, майже не зустрічається, однак в аспекті вибору належного і ефективного способу захисту прав ці відмінності мають неодмінно враховуватися. Прикладом нехтування цим правилом є цитована вище правова позиція ВП ВС щодо самодос-

татньої підстави відмови в задоволенні позову в частині невірного вибору способу захисту права при змішуванні примусу до виконання договірних обов'язку та відшкодування збитків.

Отже, примус до виконання договірних обов'язку стосується перш за все невиконаного предмета договірних зобов'язань в частині надати, передати, сплатити тощо. Там де позовні вимоги пов'язані з додатковими до договірних зобов'язань обов'язками, а також іншими негативними для правопорушника наслідками, будуть мати місце заходи цивільно-правової відповідальності, які мають іншу правову природу. Підтвердженням зазначеної тези є матеріали дисертації Ю.В. Мартинюка щодо застосування такої цивільно-правової категорії як проценти за користування чужими грошовими коштами. Так у правовідносинах із договорів позики, кредиту, банківського вкладу, банківського рахунку сплата процентів за користування чужими грошовими коштами є звичайною умовою. В таких договорах як договір купівлі-продажу та договір ренти вимога про сплату боржником процентів за користування чужими грошовими коштами є правовим наслідком порушення відповідного зобов'язання [5, ст. 155].

Отже, в першому випадку вимога про сплату відповідних процентів є вимогою про виконання договірних зобов'язань, іншими словами таким способом захисту як примусове виконання обов'язку в натурі, у другому випадку застосуванням заходів відповідальності.

Правова природа інфляційних збитків та процентів річних згідно ст. 625 ЦК України також є показовою в аспекті розмежування заходів захисту і заходів відповідальності. Так за усталеною практикою Верховного суду щодо правової природи зобов'язань зі ст. 625 ЦК України, нарахування інфляційних втрат та 3% річних на суму боргу входять до складу грошового зобов'язання та є способом захисту грошового інтересу і полягає у відшкодуванні грошових втрат кредитора від знецінення грошових коштів у наслідок інфляції та отриманні компенсації за неналежне виконання зобов'язань (постанови ВП ВС від 19.06.2019 у справі № 703/2718/16, від 16 січня 2019 року у справі № 373/2054/16, від 18.03.2020 № 902/417/18, від 18.03.2020 у справі № 902/417/18, від

16.05.2018 року у справі № 686/21962/15 та багато інших). Тобто відповідні грошові нарахування не є заходами відповідальності та входять в структуру договірних зобов'язань, в тому числі невиконаного.

Розмежування відповідних позицій не є суто спекулятивним, а має не тільки важливе теоретичне, а і практичне значення. Вище була продемонстрована практика ВП ВС щодо самодостатньої підстави відмови в позові внаслідок відсутності розмежування примусового виконання обов'язку та відшкодування збитків, тобто заходів відповідальності. Тому для правильного визначення такої складової позовних вимог як юридична підстава позову, як юридична кваліфікація спірних правовідносин, мають враховуватися вищевказані відмінності.

Є загальновідомим фактом, що при наявності надзвичайних та невідворотних обставин, або так званого форс-мажору, сторона, що перебувала під дією цих обставин звільняється виключно від цивільно-правової відповідальності, однак не від виконання самого договірних зобов'язання. Показовим в аспекті правової природи інфляційних збитків та процентів річних в аспекті їх відмежування від цивільно-правової відповідальності є справа № 910/8741/22, в якій в постанові від 13 вересня 2023 року КГС ВС розглядаючи питання можливості звільнення від сплати відповідних нарахувань зазначив наступне. Форс-мажор не звільняє сторін договору від виконання зобов'язань і не змінює строків такого виконання, цей інститут спрямований виключно на звільнення сторони від негативних наслідків, а саме від відповідальності за невиконання чи прострочення виконання зобов'язань на період існування форс-мажору. Отже, суди попередніх інстанцій дійшли правильних висновків про те, що нарахування у вигляді інфляційних втрат та 3% річних, що передбачені частиною другою статті 625 ЦК України, за своєю правовою природою не є правовою відповідальністю [10].

Такі відмінності також мають суттєве значення не тільки для підстави позовних вимог, причому як фактичної, так і юридичної, а також для іншої складової судового захисту, а саме предмета позову. Предмет позову з матеріально-правової точки зору стосується застосування належного і ефективного способу захисту

права, тобто способу захисту, відповідного природі спірних правовідносин та здатного захистити порушене право.

Наявність зазначених відмінностей має враховуватися і при розгляді справ про неплатоспроможність в аспекті відповідних кредиторських вимог, оскільки від правової природи грошових стягнень, а саме їх належності до основного зобов'язання або до заходів відповідальності залежить черговість задоволення таких кредиторських вимог. Від цього залежить і можливість зменшення судом відповідних грошових стягнень, і наслідки пропуску позовної давності. Мають місце і інші галузеві наслідки розмежування примусового виконання обов'язку та заходів відповідальності, які однак не є предметом уваги цього дослідження.

Отже, примус до виконання обов'язку як спосіб захисту необхідно розмежовувати із заходами відповідальності, для яких характерні додаткові до договірних негативні майнові наслідки, які також відрізняються на рівні юридичної підстави та предмета відповідних позовних вимог.

На підставі вищевикладеного можна зробити такі **висновки**.

Спосіб захисту щодо примусового виконання обов'язку в натурі маючи універсальний характер переважно притаманний саме договірним правовідносинам. Проблема вибору способу захисту права в договірних правовідносинах в контексті поширеної концепції належного і ефективного способу захисту права залежить не стільки від практичної доцільності або вибору кредитора, скільки від сутності самого договірного зобов'язання, точніше від об'єкту такого зобов'язання. Зазначене в повній мірі стосується і примусу до виконання обов'язку в натурі.

Примус щодо виконання договірного обов'язку не застосовується безпосередньо

до таких об'єктів як роботи, послуги та інші дії боржника фактичного характеру. В залежності від фактичних обставин, а також юридичної складової справи, замість примусу до виконання невиконаного обов'язку застосовуються такі способи захисту як зміна або розірвання договору, відшкодування збитків та інші адекватні порушенню способи захисту.

Можливість примусу боржника в судовому порядку до прийняття виконання та підписання актів прийому-передачі не призведе до потрібних результатів, а саме до отримання зустрічного еквіваленту договірному зобов'язання у вигляді сплати грошових коштів за отриманий товар. Тому судовою практикою такі позовні вимоги кваліфікуються як неефективний спосіб захисту, що є самостійною підставою для відмови в позові. Відповідним спірним правовідносинам способом захисту права є стягнення заборгованості за поставлений товар.

Такі способи захисту як примусове виконання обов'язку в натурі та відшкодування збитків (упущеної вигоди), мають різну правову природу, правове регулювання, а отже й предмет доказування, що пов'язане насамперед із тим, що заборгованість за договором стягується за правилами щодо виконання договірних зобов'язань, а збитки – відповідно до правил про відповідальність.

Теоретично та практично важливим є питання розмежування примусового виконання із заходами відповідальності. Примус до виконання договірного обов'язку стосується перш за все невиконаного предмета договірного зобов'язання в частині надати, передати, сплатити тощо. Там де позовні вимоги пов'язані з додатковими до договірного зобов'язання обов'язками, а також іншими негативними для правопорушника наслідками, будуть мати місце заходи цивільно-правової відповідальності, які мають іншу правову природу в аспекті способів захисту порушених прав.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вчення про цивільно-правову відповідальність: монографія / І.В. Спасибо-Фатєєва та ін. Харків : ЕКУС, 2025. 816 с.
2. Деледівка С.Г. Належність та ефективність способів захисту цивільних прав. *Європейський правничий часопис*. 2025. № 8. С. 88–94.
3. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики. Монографія. Київ. Алерта, 2017. 494 с.

4. Крат В.І. Трохи про приватне право в судовій практиці 2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Glossema_2023.pdf (дата звернення: 16.10.2025).
5. Мартинюк Ю.В. Захист суб'єктивних цивільних прав у договірних зобов'язаннях : дис. докт. філ. : 12.00.03. Тернопіль, 2023. 264 с.
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 вересня 2018 року, Справа № 905/1926/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76596894> (дата звернення: 16.10.2025).
7. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 21 липня 2022 року, справа № 922/3308/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105371704> (дата звернення: 17.10.2025).
8. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 01 березня 2021 року, справа № 180/1735/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532945> (дата звернення: 16.10.2025).
9. Цивільний кодекс України : Закон України від 13 березня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 30.04.2025).
10. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 13 вересня 2023 року, справа № 910/8741/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114750973> (дата звернення: 29.10.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.11.2025

Дата публікації: 19.12.2025